

URME DE LOCUIRE DIN PERIOADA FEUDAL—TIMPURIE LA TROESMIS

GH. MĂNUCU-ADAMEŞTEANU

În anul 1977, în timpul săpăturilor de salvare de la Troesmis — cetatea de est, s-au făcut o serie de descoperiri din perioada feudal-timpurie. Cu aceeaşi ocazie s-au efectuat câteva periegeze şi la cetatea de vest, elegendu-se de la suprafaţa terenului materiale din aceeaşi epocă. În rândurile ce urmează ne propunem prezentarea acestor materiale în ordine cronologică.

Este bine cunoscut că, după luptele din anul 971, armatele bizantine conduse de Ioan Tzimiskes au reuşit nu numai să cucerească Silistra şi să-l alunge pe Sviatoslav, ci şi să readucă graniţa statului bizantin până la Dunăre. Acum fosta provincie Schythia Minor, este organizată ca temă. Ea era condusă de un strateg care-şi avea sediul la Silistra¹. Primul care a ocupat această funcţie a fost Leon, cel care condusese luptele fluviale din jurul Silistrei, împotriva lui Sviatoslav². Înainte de a se întoarce la Constantinopol, Tzimiskes a luat măsuri energice pentru organizarea noii teme. Din cronici reiese că împăratul a reorganizat vechiul limes dunărean, acordând o importanţă deosebită fortificaţiilor de la Dunăre. Fostele cetăţi romano-bizantine sînt refăcute, în fiecare din ele instalîndu-se garnizoane puternice. În jurul lor se dezvoltă rapid noi aşezări, unele ajungînd centre importante³.

Cercetările arheologice — săpături sistematice, sondaje sau cercetări de suprafaţă — confirmă refacerea vechilor fortăreţe romano-bizantine sau construcţia altora noi, precum şi explozia economică şi demografică din această zonă, aşezările de la Dinogetia — Garvăn⁴, Isaceea⁵, Păuciuul lui Soare⁶ şi, acum, de la Troesmis, dovedind din plin aceasta.

Cercetările de suprafaţă efectuate în anii trecuţi, la care se adaugă cercetările întreprinse în anul 1977, au confirmat că, în acelaşi timp cu celelalte cetăţi de pe malul dobrogean al Dunării şi la Troesmis se constată o intensă viaţă economică.

Cele mai vechi descoperiri s-au făcut la cetatea de vest, materialele ceramice găsite dovedind că a existat locuire aici şi înainte de anul 971⁷. Trebuie să fi fost o aşezare modestă, grupată în jurul fostei cetăţi romano-bizantine, situaţie întilnită şi la Dinogetia — Garvăn⁸ sau Capidava⁹. Existenţa unei locuiri în zonă este confirmată şi de descoperirea tezaurului de la Greci, localitate situată în apropierea cetăţii Troesmis.

S-au găsit 49 de monede de aur, ce acoperă o perioadă de 150 de ani: de la Vasile I şi Constantin (869—879) pînă la Vasile II şi Constantin VIII (976—1025)¹⁰.

După anul 971, aşezarea cunoaşte o dezvoltare deosebită, ajungînd rapid la o situaţie înfloritoare. Categoria cea mai numeroasă de materiale pentru ilustrarea vieţii economice o reprezintă ceramica. S-a găsit un material bogat, ce poate fi împărţit în două categorii: ceramica locală şi ceramica de import, prima categorie fiind cea mai numeroasă.

Ceramica locală. După pasta din care este lucrată, pot fi deosebite două categorii: ceramică lucrată din lut obişnuit şi ceramică lucrată din humă alburie.

Ceramica din lut obişnuit. Este lucrată dintr-o pastă de calitate bună, ea degresant folosindu-se nisip, cochilii de melci pisate şi mică. Întilnim vase de culoare roşie-cărămizie sau roşu-închis, arse oxidant şi vase cu suprafaţa aspră şi zgrunţuroasă, care din cauza arderii incomplete au o culoare negricioasă. Pereţii vaselor sînt subţiri, un singur exemplar avînd pereţii groşi de 1 cm.

Ca forme, întilnim: oala-borecan şi castronul.

Oala-borecan În cadrul acestei categorii distingem mai multe variante:

a). Borecane cu umerii bolţiţi mai mult sau mai puţin. Au gîtul scund şi buza puţin răsfrîntă în afară. Marginea buzei este rotunjită şi uneori puţin îngroşată, ca un colac. Unele au buza răsfrîntă aproape orizontal sau au buza teşită orizontal. La cîteva exemplare se observă o şanţuire pe partea interioară a buzei (Pl. 53, 1—3).

b). Borecane cu umerii bolţiţi sau cu umărul lăsat ceva mai jos. Au gîtul şi buza răsfrîntă în afară sau evazată. Marginea buzei este rotundă şi uneori îngroşată sau teşită orizontal. (Pl. 53, 4—9).

Decorul este variat, cuprinzînd un număr de combinaţii. După instrumentul cu care a fost executat poate fi împărţit în două mari categorii: cu linii incizate şi cu roţiţa dinţată.

Decor cu linii incizate.

În funcţie de combinaţiile existente pot fi distinse mai multe variante:

a). Linii incizate pe tot corpul vasului. Liniiile, mai mult sau mai puţin adînci, sînt executate cu un instrument cu virful ascuţit sau plat. Decorul începe de sub buză şi este continuu pe tot vasul sau grupat în benzi.

b). Linii incizate orizontal combinate cu linii oblice. Ultimele sînt trasate numai sub buză, fiind executate cu un beţişor cu virful ascuţit sau cu un cuţit (Pl. 54, 1—2).

c). Linii incizate orizontal combinate cu benzi de linii oblice. Liniiile oblice executate cu un pieptene cu dinţi ascuţiţi, se găsesc numai pe umerii vaselor. (Pl. 54, 3—4).

d). Linii incizate orizontal combinate cu o linie în val. Linia în val, trasată în jurul gîtului, este executată cu un beţişor cu virful ascuţit sau plat (Pl. 54, 5).

e). Linii incizate orizontal combinate cu o bandă de linii în val. Banda este trasată în jurul gîtului sau suprapune liniiile incizate de pe umeri (Pl. 54, 6—7).

Decor cu roţiţa dinţată.

Şi aici se disting mai multe variante:

a). Decor cu roţiţa executat pe toată suprafaţa vasului. S-a folosit roţiţa cu dinţi triunghiulari sau dreptunghiulari.

b). Decor cu roţiţa combinat cu o linie în val trasată în jurul gîtului, executată cu un beţişor cu virful ascuţit sau lăţit (Pl. 55, 1).

c). Decor cu roţiţa combinat cu o bandă de linii în val trasate în jurul gîtului, executate cu un instrument cu virful ascuţit (Pl. 55, 2—3).

d). Decor cu roţiţa combinat cu o ghirlandă, trasată în jurul gîtului. Ghirlanda a fost executată cu un beţişor cu virful ascuţit (Pl. 55, 4).

e). Decor cu roțița combinat cu linii oblice executate tot cu roțița dințată. Combinația este realizată numai în regiunea umerilor (Pl. 55, 5).

f). Decor cu roțița combinat cu benzi de linii în val. Sub buza sînt trasate linii scurte și oblice, executate cu pieptănul. Benzile de linii în val sînt dispuse pe unul din vasul, fiind trasate cu un bețișor cu vârful bont (Pl. 55, 6).

Aceleași categorii ceramice — oala-borean — îi aparține cîteva funduri. Toate sînt drepte, două exemplare avînd mării de olar¹¹. Primul pare a fi o combinație de două litere. (Pl. 56, 2). Un exemplar identic s-a descoperit la Dinogetia-Garvân, fiind interpretat ca o combinație de două litere grecești sau două rune¹². Celălalt, fragmentar, reprezintă o cruce, cele mai apropiate analogii întîlnindu-se la Capidava¹³ (Pl. 56, 1).

O altă categorie ceramică o reprezintă *castronul*. S-au găsit numai cîteva exemplare, dintre care unul este întregibil. Au o formă tronconică, cu fundul drept. Singurul exemplar întregibil are buza țesută orizontal și înălțimea de 5 cm. Este lipsit de decor. Celelalte sînt ornamentate pînă la cîrca 2 cm de fund, cu linii incizate sau cu roțița dințată (Pl. 56, 3—6).

Ceramica din humă albărie

Această categorie este reprezentată numai prin cîteva fragmente, luate dintr-o pastă fină și arse oxidant. Pasta vaselor are în compoziție și ocră, ceea ce dă vaselor o culoare roz sau roz gălbui. Toate fragmentele provin de la oale-borean și au diametrul maxim ceva mai jos de umeri; buza este răsfrîntă în afară și rotunjită. Un exemplar pe partea exterioară a buzei are o șanțuire. Motivele ornamentale întîlnite sînt:

a). linii orizontale, incizate pe tot corpul vasului;

b). linii orizontale combinate cu linii oblice. Ultimele, dispuse în regiunea umerilor, sînt executate cu un bețișor cu vârful lat;

c). linii orizontale combinate cu benzi de linii oblice. Tot decorul este executat cu un instrument cu vârful ascuțit.

Ceramica locală, din lut obișnuit sau din humă albărie, este caracteristică perioadei feudalismului timpuriu. Ea este întîlnită frecvent în toate așezările din această vreme din Dobrogea. Ceramica cu decor incizat este întîlnită atît în nordul Dobrogei, la Dinogetia-Garvân¹⁴, Noviodunum — Isaceea¹⁵, Revărsarea¹⁶, Nufărul, Tulcea sau Murighiol¹⁷, ca să ne menținem pe linia Dunării, cît și în sud la Păcuiul lui Soare¹⁸, Capidava¹⁹, Basarabi²⁰ sau Constanța²¹. Ceramica decorată cu roțița dințată este caracteristică pentru nordul Dobrogei, în sud fiind întîlnită foarte rar²². Analogii pentru materialul de la Troesmis decorat cu roțița dințată întîlnim în toate așezările din nordul Dobrogei menționate mai sus. Pe baza analogiilor cu materialul ceramic descoperit la Dinogetia-Garvân, Păcuiul lui Soare sau Capidava, unde s-a putut face o datare precisă cu ajutorul monedelor, ceramica descoperită la cetatea de vest poate fi încadrată cronologic din a doua jumătate a secolului X pînă în secolul XI. În cercetările de suprafață efectuate nu am găsit ceramică din această categorie din secolul al XII-lea. Descoperirile mai vechi²³, la care se adaugă ceramica de import, ca și monedele, ne dovedesc însă că a existat o locuire intensă și în secolul XII și chiar pînă la jumătatea secolului următor, lucru de care ne vom ocupa însă puțin mai tîrziu.

Locuirea intensă din secolul al XI-lea și dezvoltarea așezării de aici ne sînt confirmate și de descoperirea, pentru prima dată, a unor materiale din această perioadă la *Cetatea de Est*.

În cursul săpăturilor din anul 1977, în caseta nr. 9, la 0,30—0,50 m (adîncimea variază, terenul actual fiind în pantă), a apărut conturul unui cuptor. Degajarea lui a permis o serie de observații cu privire la caracterul său.

Este un cuptor menajer, în formă de potcoavă, construit prin „cuptorire”. Pereții s-au păstrat cel mai bine pe laturile de nord și vest, înălțimea maximă fiind de 0,40 m. Vatra, netezită cu o lipitură, era groasă, de 0,04—0,05 m. Pe vatră s-au găsit un strat de cenușă și fragmente ceramice decorate cu roțița dințată. Partea superioară, construită din pietre de mici dimensiuni legate cu lut, era prăbușită în interior. Din această cauză, nu știm dacă cuptorul se termina la partea superioară cu boltă sau avea o tavă cu gardină. Gura cuptorului era situată pe latura de sud, într-o parte. Intrarea în cuptor se prezintă ca un canal cu lungimea de 0,30 m și lățimea de 0,40 m. Cuptorul are dimensiunile de 1,40×1,20 m (Pl. 57—58).

Sub vatră și lângă laturile de est și nord ale cuptorului, au apărut fragmente ceramice din perioada secolelor II—VI: un ulcior amforoidal, dintr-o pastă bună, cu fundul plat, databil în sec. II—III e.n., precum și fragmente de anfore cu dipinti²⁴.

La 1,10 m, la cea 0,20 m de latura de sud a cuptorului, a apărut o parte dintr-un pietrar²⁵. În interior, pe lângă cenușă, au fost găsite și cîteva fragmente ceramice decorate cu roțița.

La aceeași adîncime și pe aceeași latură a casei a fost surprinsă o parte dintr-o podcă de lut bătătorită pe care s-au descoperit, de asemenea, fragmente ceramice decorate cu roțița dințată²⁶. Considerăm că aceasta reprezintă nivelul căruia îi aparțin instalațiile de foc, fără a putea preciza însă raportul dintre ele și locuință.

Exceptînd cîteva fragmente ceramice ce prezintă un decor incizat de linii orizontale executate cu pieptănul, restul materialului ceramic descoperit, atît pe podeaua amintită, cît și în interiorul celor două instalații de foc, îl constituie ceramica decorată cu roțița dințată. Ca formă, întîlnim următoarele categorii ceramice: oale-borean, castron și căldări de lut, cea mai numerică categorie constituind-o oalele-borean.

Boreanele sînt luate din lut obișnuit, avînd în pastă, ca degresanți, nisip (cochili de mîci pisat) și calcar. Întîlnim vase de culoare roșie-cărămizie sau roșu-închis, arse oxidant și vase cu suprafața aspră și zgrunțuroasă, care din cauza arderii incomplete, au o culoare cenușie-negricioasă.

În privința formei, surprindem două variante:

a) boreane cu buza puternic răsfrîntă în exterior sau evazată, avînd marginea rotunjită la exterior (Pl. 59, 1—2);

b) boreane cu buza puțin răsfrîntă în afară, cu umerii mai mult sau mai puțin boltiți, diametrul maxim aflîndu-se în regiunea acestora, sau ceva mai jos (Pl. 59, 3—4).

După decor, boreanele pot fi împărțite tot în două grupe: decorate cu roțița dințată (pl. 59—60) și cu linii incizate (Pl. 61), prima categorie fiind mai bine reprezentată.

Decorul executat cu roțița cu dinți triunghiulari sau dreptunghiulari este combinat cu diverse ornamente trasate în jurul gîtului: una sau mai multe linii în val, sau ghirlande²⁷ (Pl. 59—60).

Aceleași categorii ceramice îi aparține un fund de borean purtînd în relief o mără de olar ce reprezintă o cruce gramată²⁸, semn de tradiție mai veche. Este întîlnit, încă din epocile mai îndepărtate; în secolele VI—VII, el apare pe pereții vaselor luate cu mina, descoperite la Străulești și Ipotesti²⁹; pentru o perioadă mai apropiată îl găsim reprezentat pe fundul vaselor din necropola de la Castelu, sec. IX—X³⁰. În sec. X—XII este foarte des întîlnit la Dinogetia³¹, Păcuiul lui Soare³², Capidava³³ și pe pereții carierei de cretă de la Basarabi³⁴.

Altă formă întîlnită este castronul, din care s-au găsit două fragmente. Sînt luate din lut obișnuit, datorită arderii incomplete au o culoare cenușie. Au o formă tronconică, cu fundul drept. Ca ornament întîlnim decorul executat cu roțița dințată. O categorie aparte o constituie căldările de lut, din care s-au găsit patru fragmente (Pl. 62—63). Au o culoare roșie-cărămizie, în spîrtură fiind cenușii.

Toate au buza teșită orizontal, în secțiune avind o formă dreptunghiulară sau pătrată³⁵. Sînt decorate cu roțița dințată, uneori avind sub buză o linie în val executată cu bețișorul (Pl. XI, 3). După sistemul de prindere se împart în două categorii:

1) în interior, la nivelul buzei, se află o urechiușă cu două orificii, între care se află o șanțuire (Pl. 62, 1-2);

2) în interior, la nivelul buzei există o parte lătită, cu două orificii, dar avind o șanțuire în partea dinspre buză (Pl. 63, 2-3).

Căldările de lut sînt răspindite pe o parte din teritoriul țării noastre, fiind atribuite unei populații nomade³⁶. Descoperiri numeroase s-au făcut și în Dobrogea, cele mai vechi provenind de la Castelu³⁷, dar cele mai numeroase căldări de lut s-au descoperit pe linia Dunării. Căldările din prima grupă reprezintă un tip cunoscut, exemplare asemănătoare găsindu-se la Dinogetia³⁸, Noviodunum-Isaceea, Murighiol, Capidava³⁹. Pentru tipul din grupa a doua descoperiri asemănătoare există la Dinogetia⁴⁰, Păcuilui Soare⁴¹, insula Popinet⁴².

Cuptorul de lut în formă de poteoavă, deși este un tip comun, n-a fost însă semnalat pe teritoriul Dobrogei. În partea de nord, cercetări importante s-au efectuat la Dinogetia și Isaceea, rezultatele cercetărilor de la Isaceea fiind în mare parte inedite. La Dinogetia s-au descoperit doar două cuptoare de lut, dar de forme și dimensiuni diferite⁴³. În sudul Dobrogei, s-au întreprins cercetări sistematice și de lungă durată la Păcuilui Soare și Capidava, dar situația este identică. La Păcuilui Soare s-a descoperit un singur cuptor, însă pentru ars ceramică⁴⁴, iar cele de la Capidava diferă ca dimensiuni și tip⁴⁵.

În restul țării, tipul acesta de cuptor este destul de răspindit, fiind cunoscut dintr-o perioadă anterioară. Pentru sec. VI-VII sînt descoperiri la Dulceauna⁴⁶ și pe dealul Ciurel⁴⁷, acestea avind însă dimensiuni mai modeste.

Dintr-o perioadă mai apropiată - sec. IX-X, semnalăm cuptorul de pîine descoperit la Bucov⁴⁸: acesta prezintă cele mai multe asemănări cu cuptorul de la Troesmis.

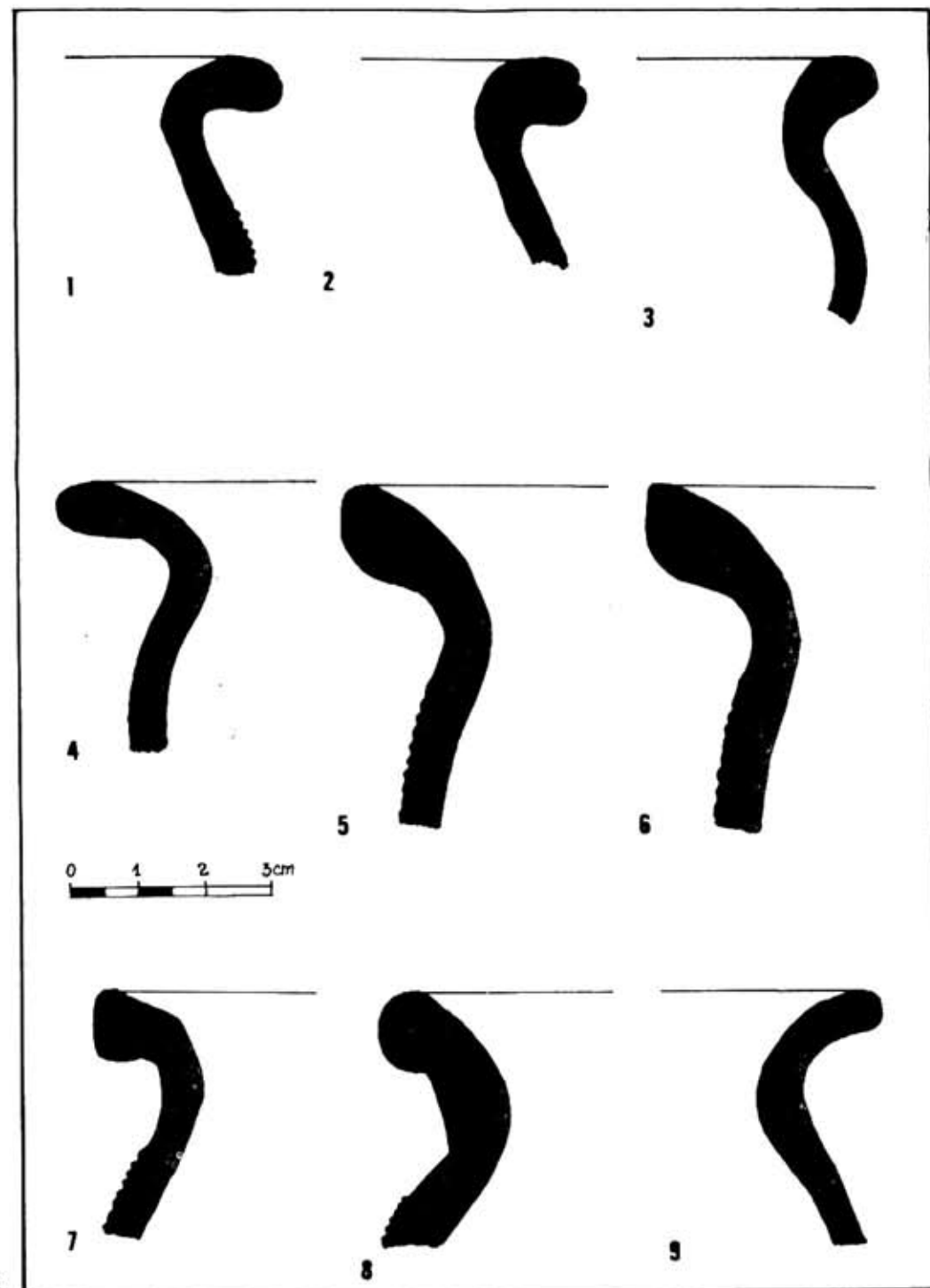
Contemporan cu cel de la Troesmis este cuptorul descoperit în raza orașului București⁴⁹.

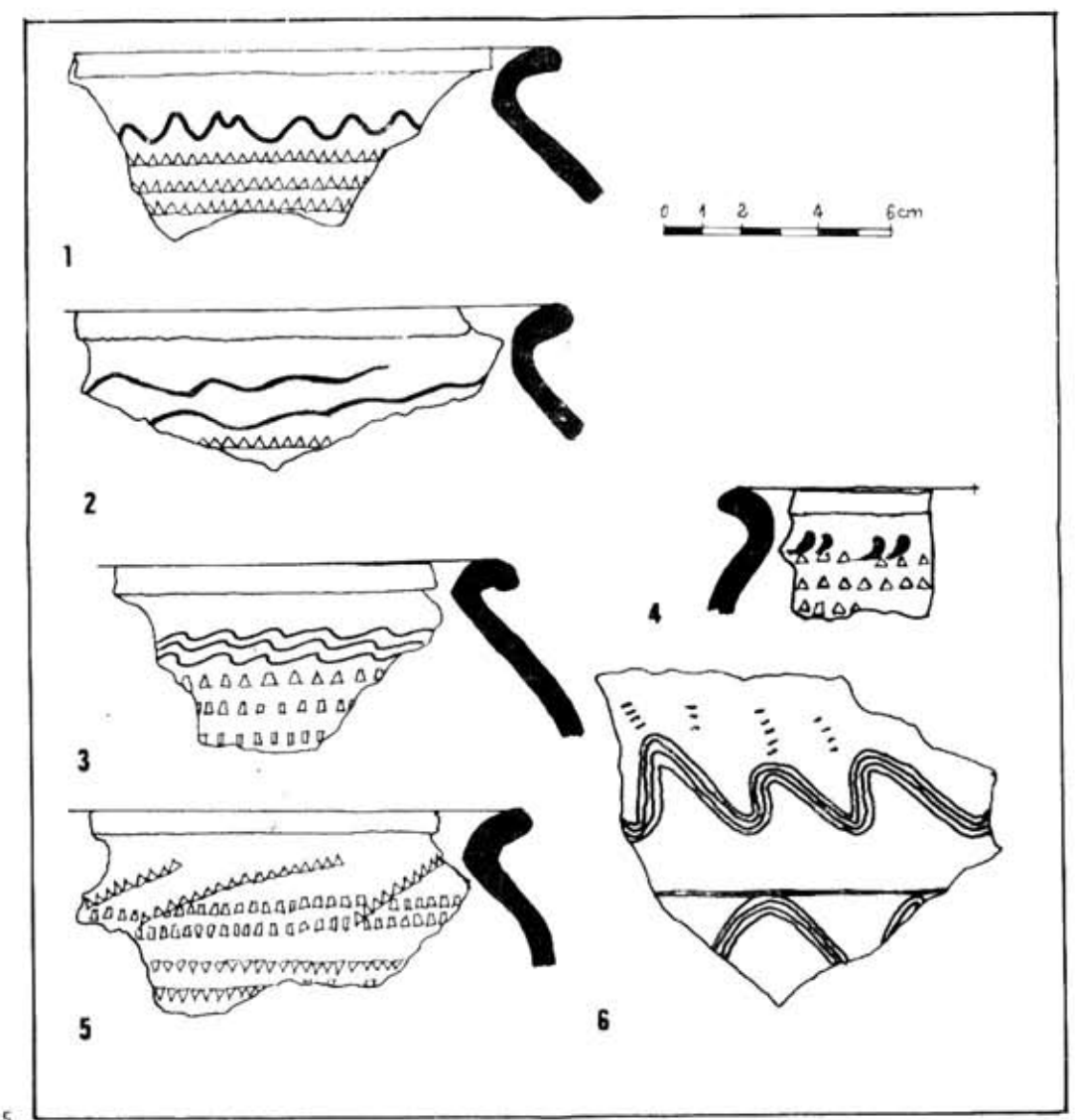
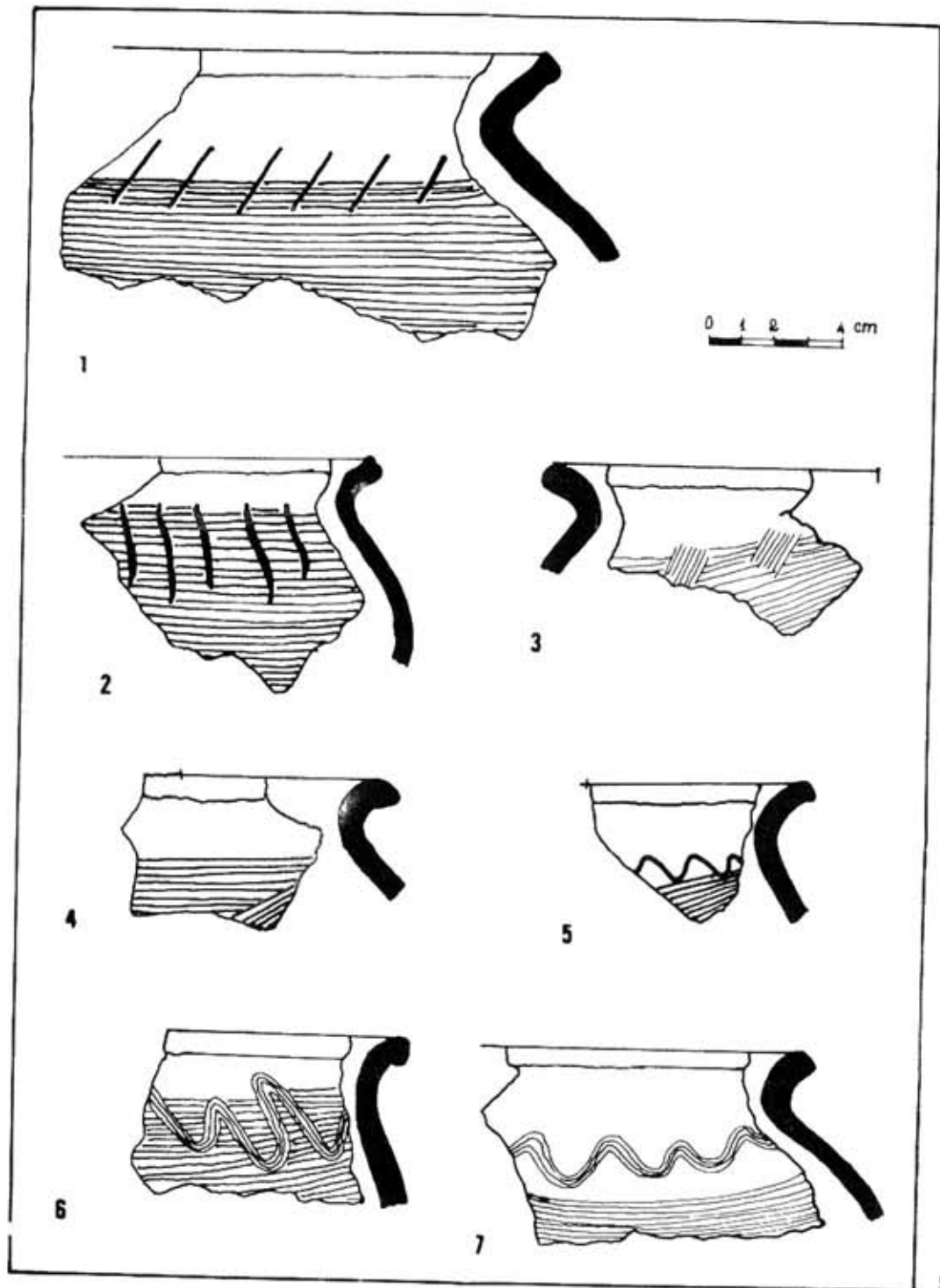
În Moldova, pentru perioada sec. IX-XI, deși cel mai des întîlnit este cuptorul din piatră, sînt atestate și cuptoare de lut de formă circulară sau în formă de poteoavă⁵⁰.

Asupra momentului cînd a încetat să funcționeze acest complex de locuire nu putem să ne pronunțăm cu certitudine. Cu titlul de ipoteză, bazîndu-ne pe faptul că nu am întîlnit ceramică din ultimele decenii ale sec. al XI-lea și știînd că în anul 1064 în Dobrogea este consemnat un puternic atac al uzilor⁵¹ este posibil ca aceleași împrejurări să fi determinat abandonarea locuirii de aici.

Se pare că acum a fost afectată o mare parte din așezare, dacă nu chiar în întregime⁵². Toată ceramica locală descoperită la cetatea de vest, datată în sec. XI, prezintă urme de ardere secundară, dovedind că așezarea a fost distrusă de un incendiu.

La descoperirile menționate pînă acum la cetatea de est, mai putem adăuga cîteva fragmente de brățări de sticlă, descoperite în stratul vegetal, în C11 și C 27⁵³. În C11 s-au descoperit două fragmente, iar în C 27, un fragment. Toate au suprafața netedă și sînt din sticlă de culoare albastră închis sau neagră. În secțiune, brățările sînt planconvexe sau elipsoidale. Dintre ele se remarcă un exemplar cu filamente de sticlă de culoare roșie, restul fiind neornamentate. Brățările de sticlă sînt foarte răspindite, fiind găsite aproape în toate așezările feudal-timpurii din Dobrogea. S-au descoperit la Dinogetia-Garvăn⁵⁴, Păcuilui Soare⁵⁵, Capidava⁵⁶, Isaceea⁵⁷, Piatra Freeței⁵⁸, Nufărul⁵⁹. Apariția lor se produce la sfîrșitul secolului al X-lea și trebuie pusă în legătură cu revenirea stăpînirii bizantine în Dobrogea. Ele circulă în toată perioada feudalismului timpuriu, fiind atestate cronologic pînă în secolul al XIII-lea, prin descoperirile de la Isaceea⁶⁰

PL. 55 — CERAMICĂ DECORATĂ CU ROTIȚA. TROESMIS, CETATEA DE VEST.
 PL. 55 — CÉRAMIQUE DÉCORÉE À LA ROULETTE. CITÉ OUEST DE TROES TROESMIS.
 TAF. 55 — RÄDCHEUVERZIERTE KERAMIK. TROESMIS, WEST-BURG.

▲

PL. 53—54 — CERAMICĂ DECORATĂ CU LINII INCIZATE (PROFILE). TROESMIS, CETATEA DE VEST.
 PL. 53—54 — CÉRAMIQUE DÉCORÉE AUX INCISIONS (PROFILS). CITÉ OUEST DE TROESMIS.
 TAF. 53—54 — MIT RITLINIEN VERZIERTE KERAMIK. TROESMIS, WEST-BURG

și Nufărul. Unele din brățările de la Nufărul au analogii în Bulgaria, unde sînt datate în sec. XIII⁶¹. Provenind la început numai din ateliere bizantine, brățările de sticlă au fost apoi executate în ateliere rusești, bulgărești și probabil și în ateliere dobrogene, cum este posibil să fi fost la Dinogetia-Garvăn⁶². Există și unele excepții: brățările cu filamente de sticlă roșie nu puteau fi produse în ateliere locale, ele fiind executate numai în Bizanț. Și aici, se pare că atelierele care produceau acest tip de brățări, erau destul de puține, fapt care explică numărul mic de brățări de acest fel descoperite în Dobrogea sau în Bulgaria și Uniunea Sovietică⁶³. Brățările de sticlă descoperite la Troesmis, prin analogie cu cele descoperite la Dinogetia-Garvăn și Păciul lui Soare, și ținînd seama de descoperirile de la cetatea de est, pot fi datate în secolul al XI-lea.

Un ultim obiectiv de la cetatea de est îl constituie necropola. În campania din anul 1977 au fost descoperite aici 10 morminte de înhumare, ele reprezentînd *primele morminte din perioada aceasta de la Troesmis*. Mormintele sînt fără inventar, doar la trei dintre ele găsindu-se urme de sîriu⁶⁴. Lipsa inventarului funerar nu permite o încadrare cronologică exactă.

De aceea, pînă la efectuarea unor noi cercetări, ne permitem să avansăm unele ipoteze de lucru. În pămîntul de umplutură de la două morminte — M₆ și M₈ — s-au găsit fragmente de brățări de sticlă.

Ele au suprafața netedă, sticla avînd o culoare albastru închis. Fragmentul din M₆ este plan-convex în secțiune, iar cel din M₈ pătrat. Pe baza analogiilor cu descoperiri similare făcute la Dinogetia-Garvăn⁶⁵ și Dervent⁶⁶, fragmentele descoperite la Troesmis pot fi datate în secolul al XI-lea, data reprezentînd un termen *post quem* pentru aceste morminte. Limita superioară ne este oferită de ultimele descoperiri, respectiv monedele din secolul al XIII-lea. Dacă luăm în considerare faptul că în sec. XIII-XVI, în întreaga țară este caracteristică lipsa elementelor de inventar din morminte, credem că nu greșim prea mult dacă atribuim mormintele de la Troesmis secolului al XIII-lea.

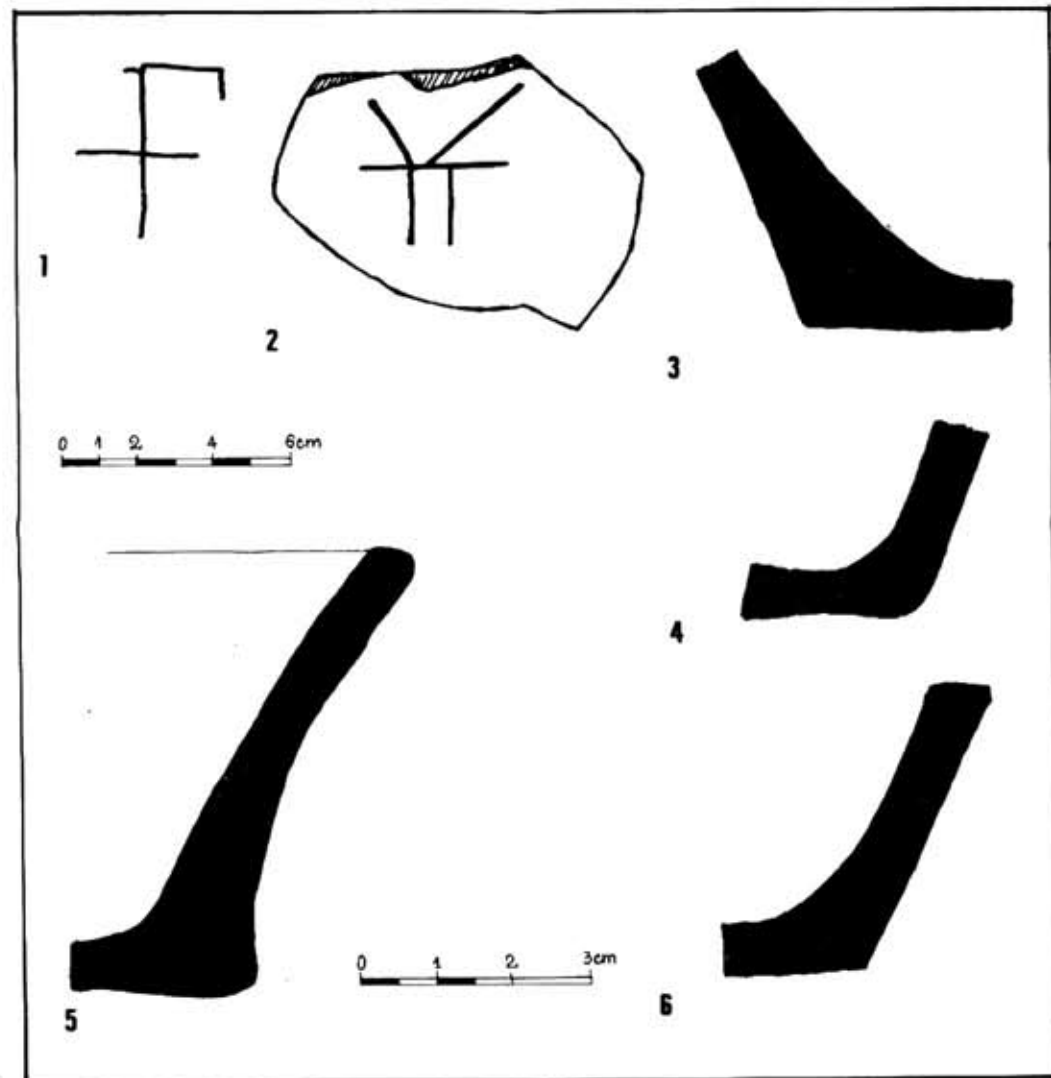
În secolul XI, se pare că așezarea feudal-timpurie a cunoscut o mare extindere spre cetatea de est. În a doua jumătate a secolului al XI-lea, am văzut că locuirea se întrerupe. Din acest moment, la cetatea de est nu mai avem alte dovezi din perioada feudalismului timpuriu. După aceasta se pare că locuirea s-a reluat pe o suprafață mai restrînsă, fiind grupată în jurul cetății de vest. Această ipoteză este confirmată, deocamdată, de descoperiri monetare și de ceramică.

Monedele au fost găsite toate la cetatea de vest, confirmînd că nucleul așezării din perioada feudal-timpurie se găsea aici. În colecțiile muzeului din Tulcea se află 76 de monede repartizate astfel: 16 din secolul XI, 4 din secolul XII și 56 din secolul XIII⁶⁷. La acestea se adaugă încă 3 monede, avînd în total 79 de monede publicate sau inedite.

Revenind la secolul XI, precizăm că la cele 16 monede menționate mai sus, se adaugă următoarele descoperiri: o monedă de la Roman III⁶⁸ și una de la Roman IV⁶⁹. Lotul de monede din secolul XI confirmă datele despre circulația monedei bizantine. Cîrca 66% din monede sînt emisiuni de la împărații Vasile II și Constantin VIII și pînă la Mihail IV, aceasta reprezentînd perioada unei intense circulații monetare. Din a doua jumătate a secolului, numărul monedelor bizantine este mai mic, situație reflectată fidel de descoperirile de la Troesmis: 33% din totalul monedelor sînt din perioada cuprinsă între 1055—1081⁷⁰.

În secolul XII, descoperirile numismatice sînt nesemnificative. Perioada împăraților Comneni, timp în care moneda bizantină circula într-un număr impresionant, este reprezentată numai de 4 monede⁷¹. Din această cauză, monedele nu ne ajută să ne facem o imagine clară despre așezarea de la Troesmis în secolul al XII-lea.

În secolul XII, ceramică, deși nu prea numeroasă, ne oferă date interesante despre așezarea de la Troesmis. Ceramică descoperită în 1977 este reprezentată numai de mate-

56

PL. 56 — MĂRCI DE OLAR (1-2) ȘI CASTROANE (3-6). TROESMIS, CETATEA DE VEST.
PL. 56 — MARQUES DE POTIER (1-2) ET ÉCUELLES (3-6). CITÉ OUEST DE TROESMIS.

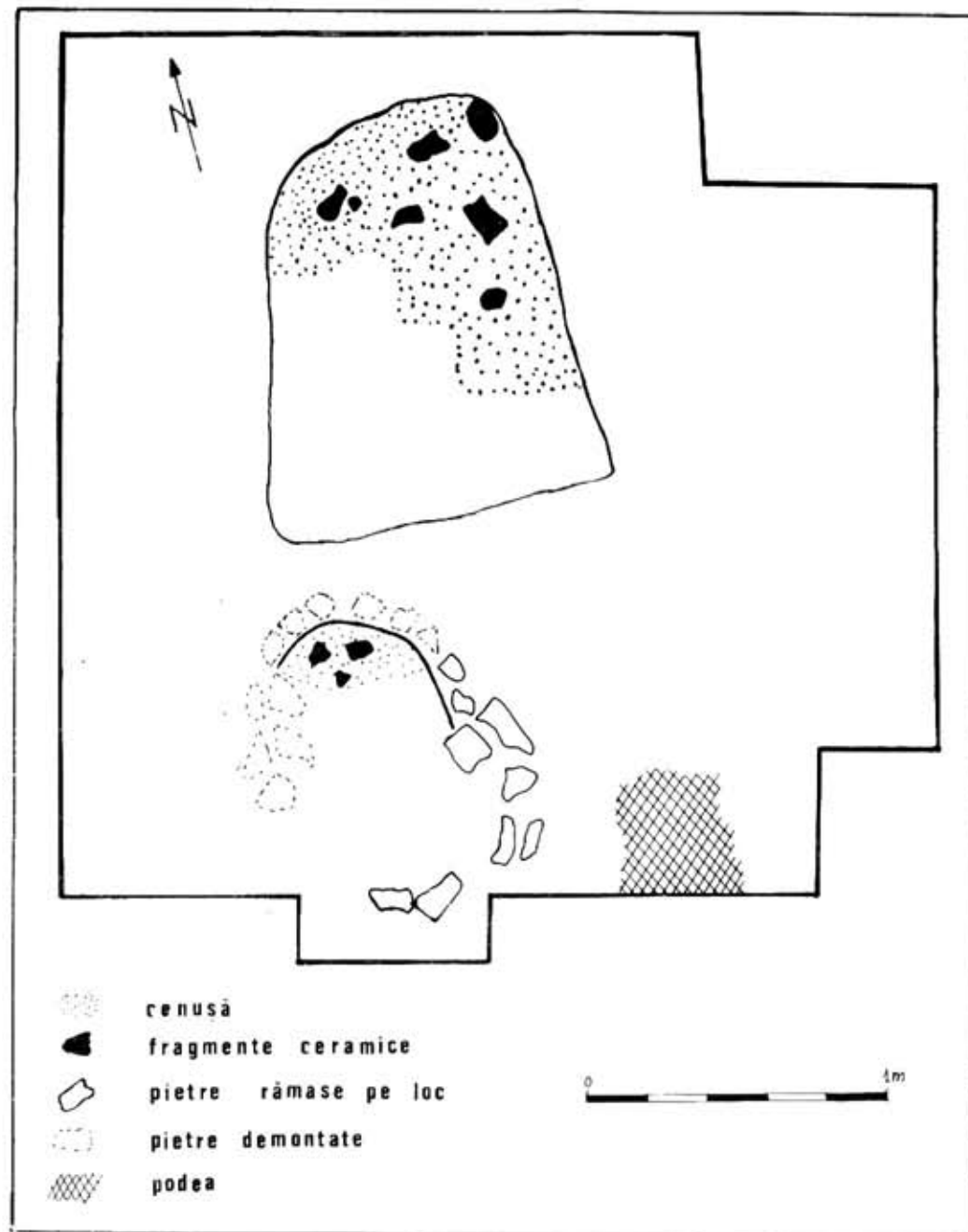
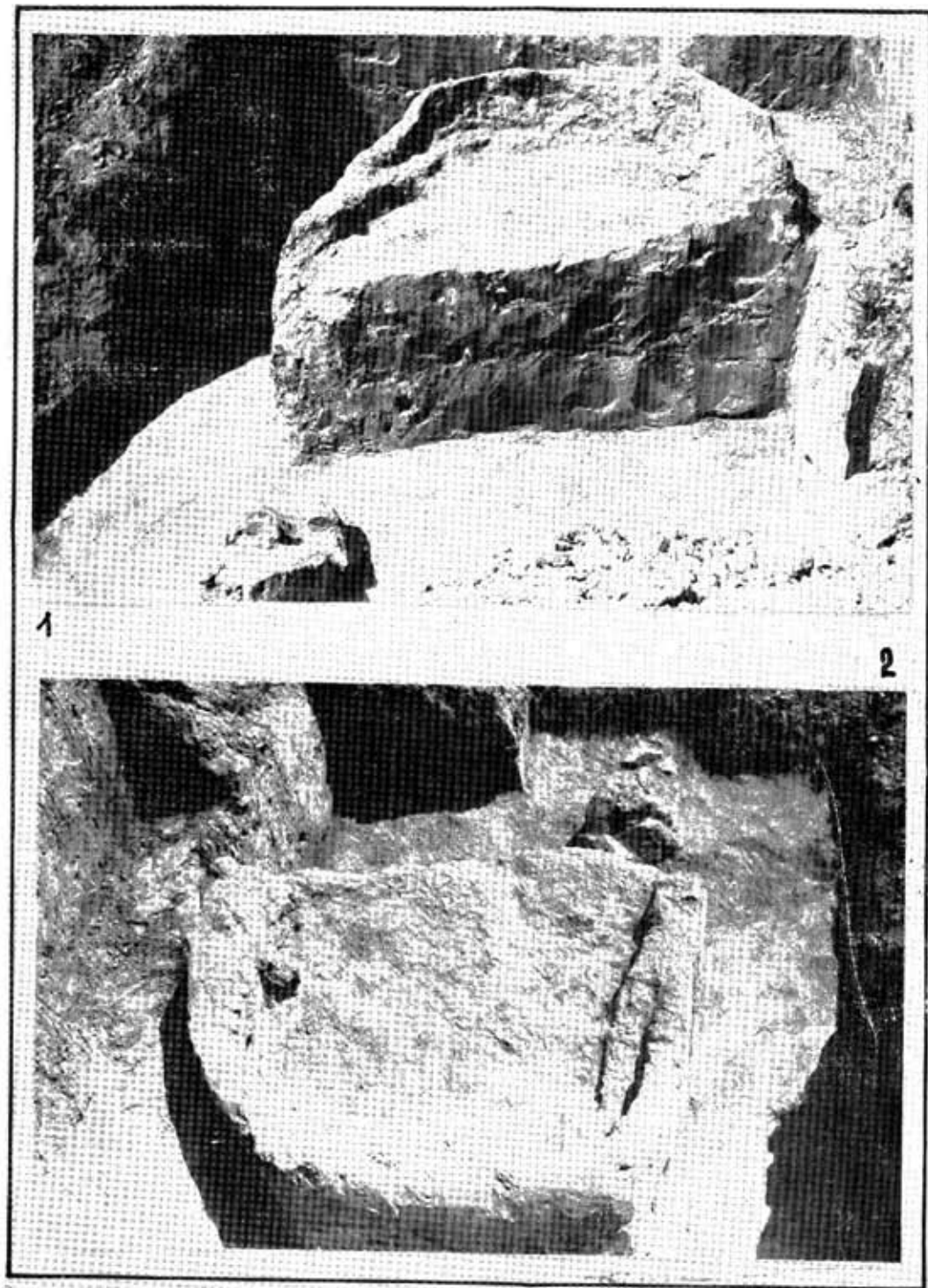
TAF. 56 — TÖPFERZEICHEN (1-2) UND GEFÄSSE (3-6). TROESMIS WEST-BURG.

riale de import, respectiv ceramică smălțuită. În cadrul ei surprindem mai multe categorii: ceramică cu smălț verde-măsliniu și ceramică cu smălț de diferite culori. Toată ceramică a fost găsită fragmentar, neputîndu-se întregi nici un exemplar.

PL. 57 — ASPECTE DIN TIMPUL CERCETĂRIILOR. TROESMIS, CETATEA DE EST. ►

PL. 57 — ASPECTS DES FOUILLES. CITÉ EST DE TROESMIS.

TAF. 57 — ANSICHT WÄHREND DEN AUSGRABUNGEN. TROESMIS OST-BURG.

PL. 58 — PLANUL DESCOPERIRILOR DIN C₉, ROESMIS, CETATEA DE EST.
 PL. 58 — PLAN DES DÉCOUVERTES DE LA CASSETTE C₉, CITÉ EST DE TROESMIS.
 TAF. 58 GRÜNDRIß DER ENTDECKUNGEN AUS C 9, TROESMIS OST-BURG.

Ceramica cu smalt verde-măsliniu. Este lucrată dintr-o pastă bine aleasă și frământată, arsă inoxidant (în spărtură are o culoare cenușie). Toate fragmentele provin de la urcioare. Ceramica aceasta poate fi împărțită în mai multe categorii:

a — ceramică decorată cu smalt verde-deschis. În această categorie intră fragmente de la farfurii și străchini și un fragment de urcior;

b — ceramică cu decor pictat. Este reprezentată numai de vase deschise: castroane și străchini. Pe un fond verde-deschis sînt pete de culoare verde-închis, verde-marooniu sau maron-deschis.

Ceramica smălțuită este bine cunoscută în celelalte așezări din Dobrogea, marea majoritate fiind datată în a doua jumătate a sec. XI și în prima jumătate a sec. XII⁷².

La aceste descoperiri mai putem adăuga ultima categorie ceramică, care nu este reprezentată prin descoperirile din 1977. Prin cercetările de suprafață mai vechi s-au descoperit fragmente de amfore piriforme cu toartele suprainălțate.

Monedele descoperite la Troesmis în ultimii ani aduc noi și importante mărturii despre așezarea de aici. Prin cercetările de pînă acum se credea că așezarea de la Troesmis își încetează existența în secolul al XII-lea. Pe baza noilor descoperiri monetare, majoritatea reprezentînd-o așa-numitele „imitații latine”, se poate dovedi că așezarea a continuat să existe, cel puțin, pînă la jumătatea secolului al XIII-lea. Lor li se adaugă și cîteva exemplare emise de împărații de la Thessalonica⁷³. În total s-au descoperit 56 de monede, acestea reprezentînd 69% din totalul monedelor bizantine descoperite la Troesmis⁷⁴.

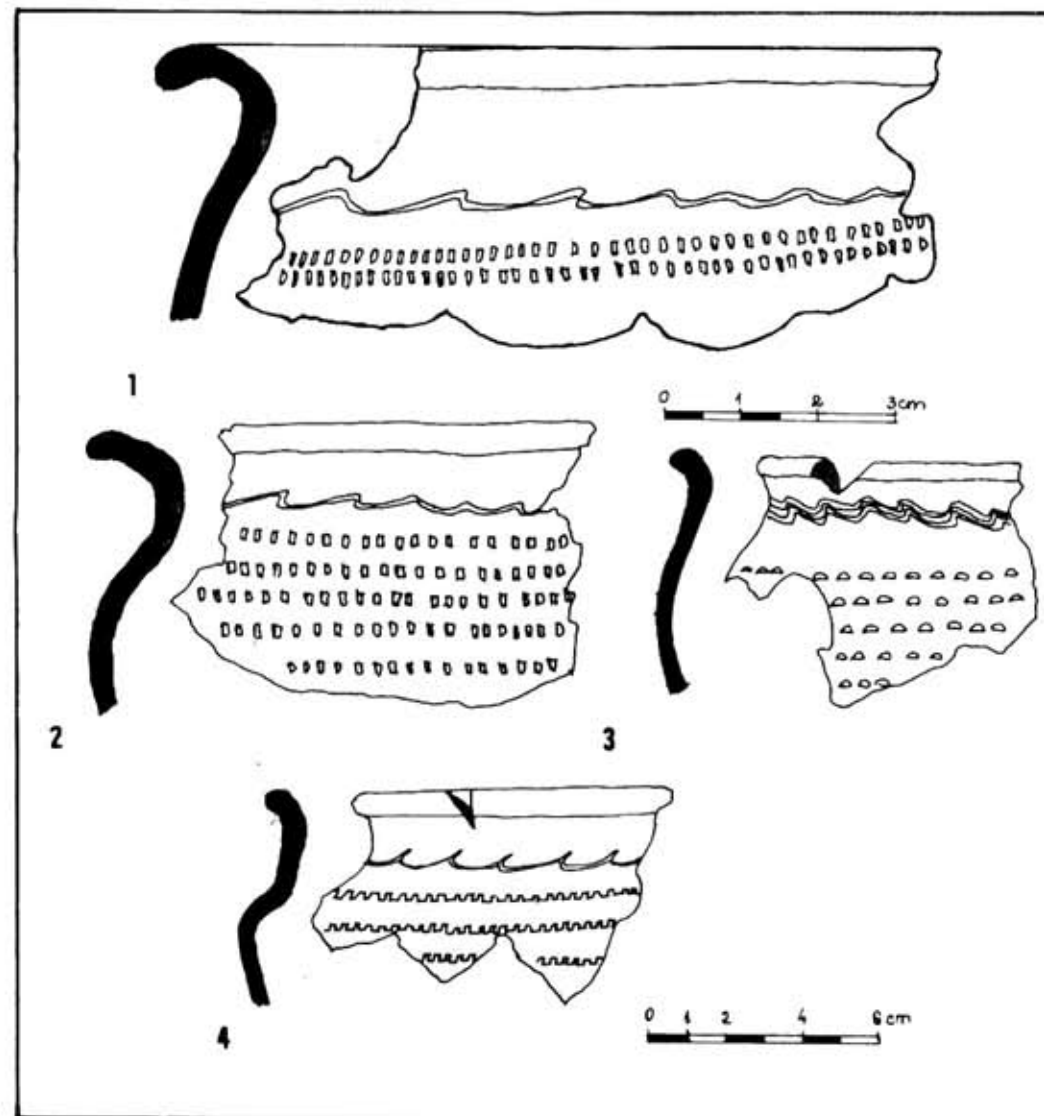
La acestea putem adăuga un hiperper de aur descoperit la Greci. Acesta reprezintă o emisiune a imperiului de la Niceea, respectiv de la Ioan III Duca Vatatzes (1222—1254)⁷⁵.

Numărul mare de monede și materialul ceramic descoperit dovedesc că la Troesmis a existat o intensă viață economică. Monedele împăraților de la Thessalonica sau de la Niceea, dovedesc încă o dată legăturile neîntrerupte ce au existat între Bizanț și Dobrogea.

Considerînd că descoperirile prezentate mai sus aduc suficiente argumente pentru existența unei intense vieți economice la Troesmis în perioada secolelor X—XIII, socotim îndreptățită presupunerea că Troesmisul, alături de alte centre de pe malul dobrogean al Dunării, a jucat un rol important de-a lungul stăpînirii bizantine în Dobrogea.

NOTE

1. Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, III, București 1971, p. 71 și urm.
2. I. Barnea, *Secauz de deux gouverneurs inconnus du thème de Paristrion*, Dacia, N.S., VIII, 1964, p. 239—248.
3. Emil Condurachi, Ion Barnea, Petre Diaconu, *Nouvelles recherches sur le „limes” byzantin du Bas-Danube aux Xe—XIe siècles*, in Thirteenth International Congress of Byzantine Studies, Oxford, 1966 (extras).
4. Gh. Ștefan, I. Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogetia. Așezarea feudal-timpurie de la Biserica-Gârcau*, București, 1967.
5. *Sondajul de la Noviodunum*, SCIV, V, 1954, 1—2, p. 175—181; I. Barnea *Dinogetia et Noviodunum, deux villes byzantines du Bas-Danube*, RESEE, IX, 1971, 3, p. 343—362.
6. Petre Diaconu, Dumitru Vilceanu, *Păucii lui Soare. Cetatea bizantină*, I, București, 1972.
7. M. Chișvasi-Comșa, *Cîteva date arheologice în legătură cu stăpînirea bulgară în nordul Dunării în secolele IX—X*, in Omagiu lui Constantin Daicoviciu, București, 1960, p. 76—77.
8. *Dinogetia*, p. 27.
9. Gr. Florescu, R. Florescu și P. Diaconu, *Capidava I*, București, 1958, p. 151.
10. *D.I.D.*, III, p. 23 și p. 329—330.
11. Maria Comșa, *Cu privire la semnificația mărcilor de olar din epoca feudal-timpurie*, SCIV, XII, 1961, 2, p. 291—306; idem *Dinogetia*, p. 205—220; Petre Diaconu, *Mărcile de olar*, Păucii lui Soare, I, 131—136.
12. *Dinogetia*, I, p. 212 și fig. 132—134.
13. *Capidava*, I, Pl. XXX/5.
14. *Dinogetia*, I, p. 134—205.
15. *Sondajul de la Noviodunum*, SCIV, V, 1954, 1—2, f. 17.
16. Material inedit.
17. *DI.D.*, III, p. 242—261.
18. *Păucii lui Soare*, I, p. 71—85.
19. *Capidava*, I, p. 153—210.

PL. 59—60 — CERAMICĂ DECORATĂ CU ROTIȚA DESCOPERITĂ ÎN C. TROESMIS, CETATEA DE EST.

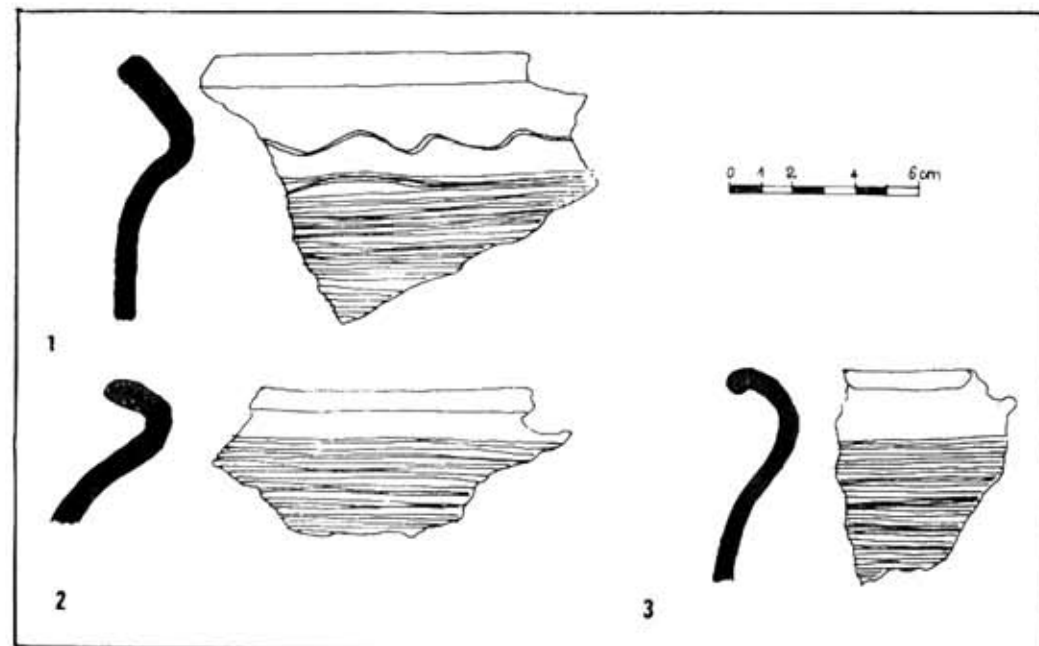
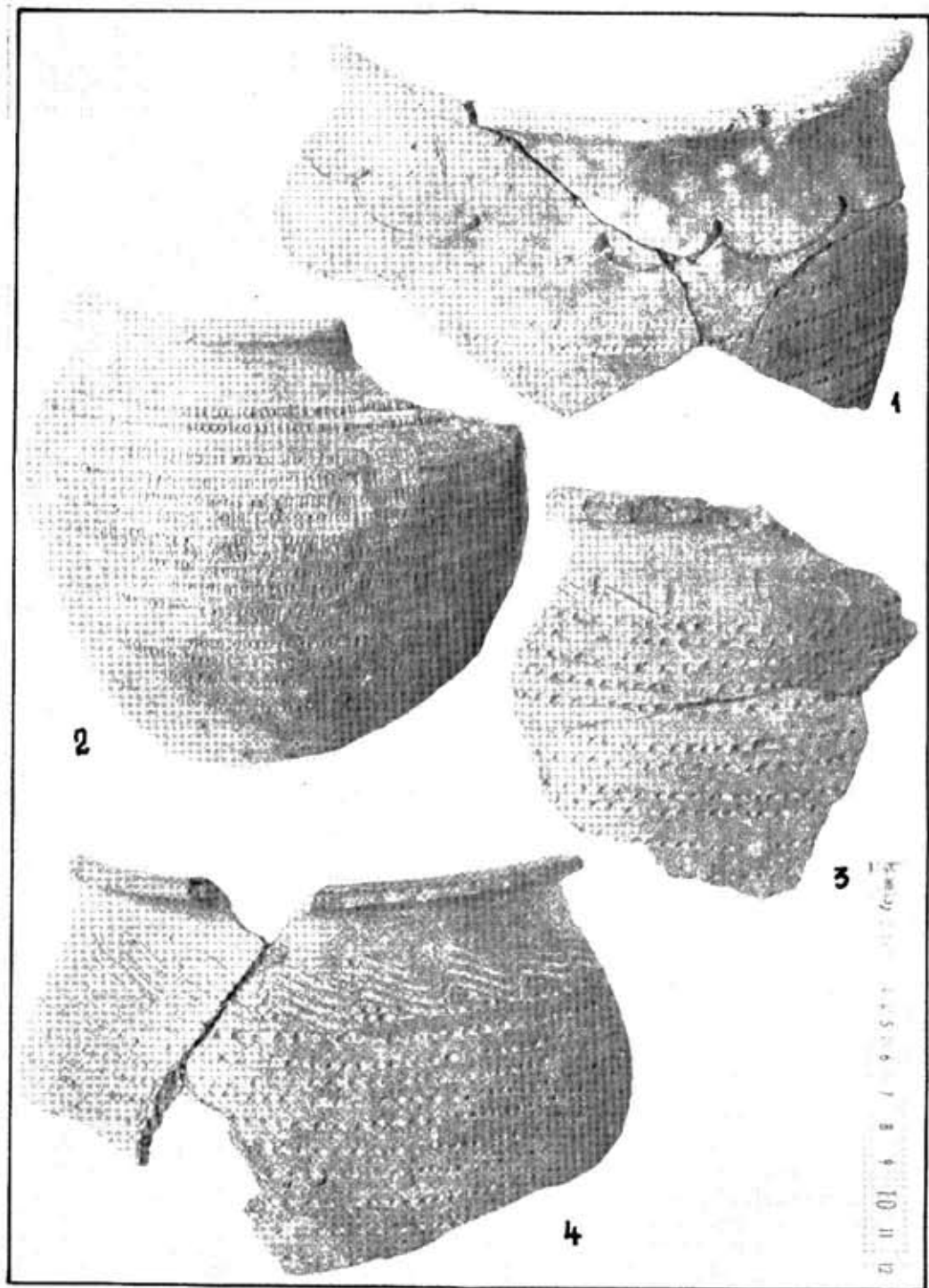
PL. 59—60 — CÉRAMIQUE DÉCORÉE F LA ROULETTE DÉCOUVERTE EN C. CITÉ EST DE TROESMIS.

TAF. 59—60. — RÄDCHENVERRIERTE KERAMIK, ENTDECKT IN C. 9. TROESMIS, OSTBURG.

20. I. Barnea, *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi (reg. Dobrogea)*, in SCIV, XIII, 1962, 2, p. 349—372.
21. Corneliu Cișjan, *Ceramica feudal-timpurie,*

descoperită pe teritoriul orașului Constanța, in Pontica, II, 1969.

22. Maria Comșa, *Cu privire la evoluția culturii balcano-dunărene în sec. IX—XI (studiu*

PL. 61 — CERAMICĂ DECORATĂ CU LINII INCIZATE DESCOPERITĂ ÎN C. 9, TROESMIS, CETATEA DE EST.

PL. 61 — CÉRAMIQUE DÉCORÉE AUX INCISIONS DÉCOUVERTE EN C. 9, CITÉ EST DE TROESMIS.

TAF. 61 — MIT RITZLINIEN VERRIERTE KERAMIK, ENTDECKT IN C. 9, TROESMIS, OST-BURG.

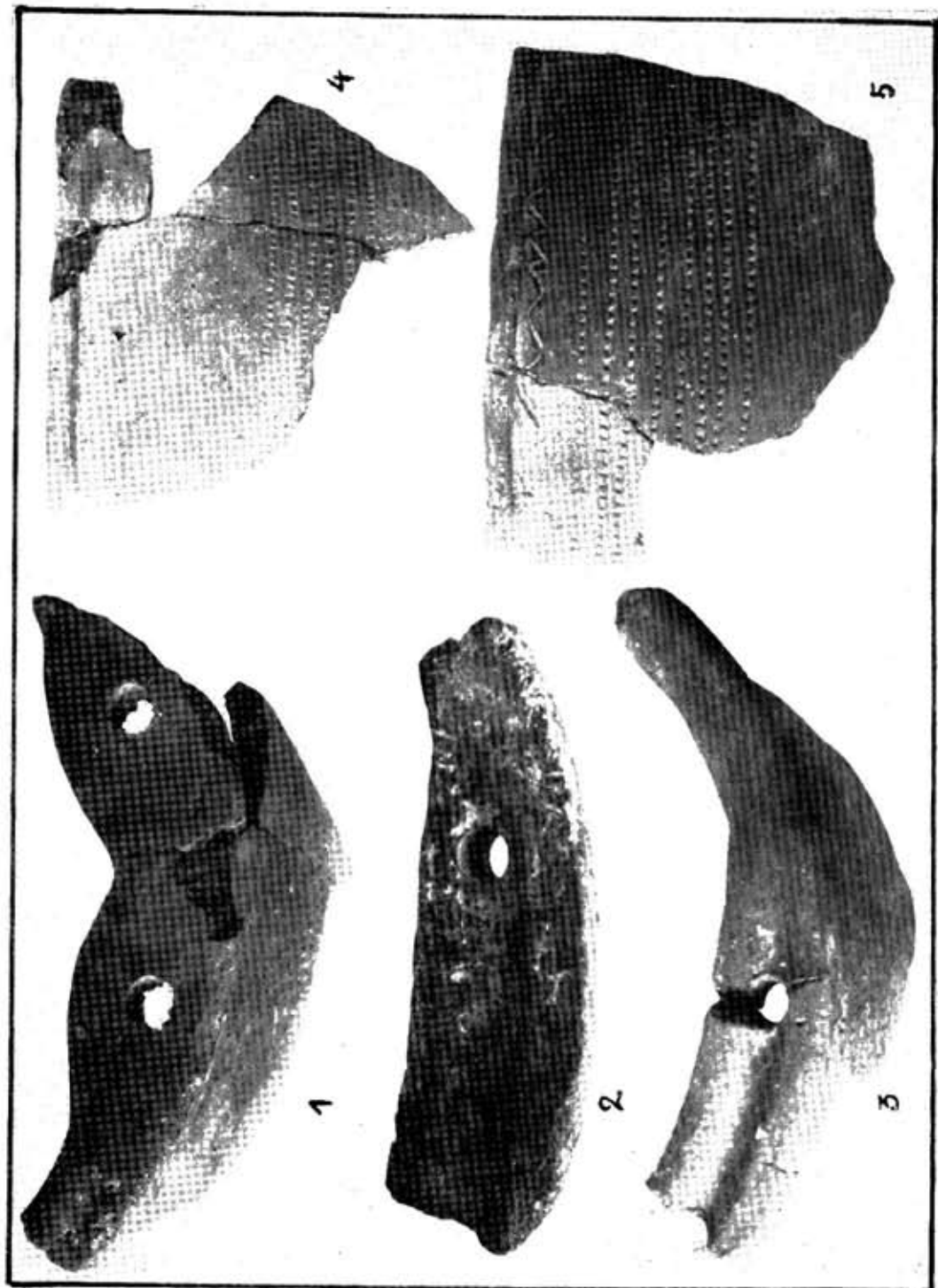
PL. 62 — CĂLDĂRI DE LUT, TIP I, TROESMIS, CETATEA DE EST. ▶

PL. 62 — CHAUDRONS EN TERRE CUITE, TYPE I, CITÉ EST DE TROESMIS.

TAF. 62 — TONEIMER, TYP I, TROESMIS, OST-BURG

- palimnour*), SCIV, XIV, 1963, 1, p. 112.
23. *DID*, III, p. 243.
24. Datarea acestui material a fost făcută de colegul Andrei Opaț, căruia îi mulțumim și pe această cale.
25. Acesta n-a putut fi corectat integral, terenul fiind distrus de albia unui torent.
26. A fost surprinsă doar o mică parte, restul fiind distrus. Vezi și n. 25.
27. Acest motiv apare spre mijlocul sec. al XI-lea fiind specific populațiilor nomade. Cf. *Dinogetia I*, p. 227; *DID*, III, p. 260.
28. *Dinogetia I*, p. 211 și fig. 135/44.
29. Maria Comșa, *Cu privire la săritele de olar*, SCIV, XII, 1961, 2, p. 298.
30. A. Rădulescu, N. Hartuichi, *Civilizația feudal-timpurie de la Castelu*, Constanța, 1967, p. 13, 47, și pl. XXIV.

31. *Dinogetia I*, p. 211 și fig. 135/41.
32. *Păcniul lui Soare I*, p. 131 și fig. 54.
33. *Capidava I*, p. 215.
34. *DID*, III, f. 44/2.
35. Sînd deosebite de cele din sec. X, care au buza ovală sau rotundă la exterior, cf. *Dinogetia I*, p. 170.
36. P. Diaconu, *Cu privire la problema căldărilor de lut în epoca feudal-timpurie (sec. X - XIII)*, SCIV, VII, 1956-3-4, p. 421-440; M. Comșa, *Dinogetia I*, p. 225-226.
37. Căldările de lut descoperite la Castelu reprezintă un tip aparte cf. A. Rădulescu, N. Hartuichi, *op. cit.*, p. 15-16 și p. 91.
38. *Dinogetia I*, p. 170 și fig. 106.
39. P. Diaconu, *op. cit.*, p. 425.
40. *Ibidem*, fig. 2/1 și *Dinogetia I*, fig. 89/2.

41. S. Baraschi, *Un cuplor de ars ale de la Păciul lui Soare (secolul al XI-lea)*, SCIVA, 25, 1974, 3, p. 466-467, fig. 6/2.
42. Insula Popinet se află pe lacul Razelm, între localitățile Enisala și Sarichioi; materialele din perioada feudal-timpurie sînt inedite. Mulțumim din nou colegei Irina Oberländer Târnoveanu pentru amabilitatea cu care ni le-a pus la dispoziție.
43. *Dinogetia I*, p. 127-129.
44. S. Baraschi, *op. cit.*
45. R. Florescu, *Date noi de la Capidava*, Apulum, VI, 1967, p. 259-268.
46. S. Dolinescu Ferche, *Raport asupra săpăturilor de la Dulceanca (1963-1967, jud. Teleorman)*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 321.
47. S. Morintz, P. Roman, Dinu V. Rosseti, Panait I. Panait și Gh. Cantacuzino, *Săpăturile arheologice din București*, în *Materiale VIII*, 1962, p. 763.
48. M. Comsa, *Cultura materială veche românească*, București, 1978, p. 38-39, fig. 274.
49. Informație Panait I. Panait, căruia îi mulțumim din nou pentru bunăvoința cu care ne-a pus la dispoziție materialele necesare.
50. Dan Gh. Teodor, *Tributariul est-carpatic în secolele V-XI e.n.*, București, 1978, p. 105-106.
51. *DD*, III, p. 133-135.
52. Acum așezarea de la Dinogetia este aproape distrusă în întregime, cf. *Dinogetia I*, p. 390.
53. I. Barnea, *Elemente de cultură materială veche rusească și arculul în așezarea feudală (secolele X-XII) de la Dinogetia (regiunea Galați)*, în *Studii și referate privind istoria României. Partea I-a București*, 1954, p. 195-228; idem, *Dinogetia I*, p. 302-315; Petre Diaconu *Parures du XI-e siècle découvertes à Păciul lui Soare*, în *Dacia*, NS, IX, 1965, p. 307-324; idem, *Păciul lui Soare*, I, p. 150-154.
54. vezi n. 53.
55. vezi n. 53.
56. *Capidava I*, p. 237-238.
57. *Sondajul de la Isaccea*, SCIV, V, 1954, 1-2, p. 180 și *Dinogetia I*, p. 314.
58. Materiale inedite. În cercetările efectuate în anul 1978 au fost găsite la cetatea Beroe 3 brățări de sticlă de culoare albastru închis.
59. Materiale inedite, descoperite în vatra satului actual.
60. *Dinogetia I*, p. 314.
61. informație Gh. Dîngov de la Institutul de Arheologie din Sofia.
62. vezi n. 53.
63. P. Diaconu, *op. cit.*, p. 153.
64. I. Vasiliu, *Observații cu privire la monedele de înbunătățire de la Troesmis*, Peuce VIII (sub tipar).
65. *Dinogetia I*, p. 309-310, categoriile F și II.
66. P. Diaconu, *Un monedă din secolul XI descoperită la Dercent (reg. Dobrogea)* în SCIV, XIV, 1963, 1, p. 213-216.
67. E. Oberländer Târnoveanu, *Monede antice și bizantine descoperite la Troesmis*, Peuce VIII (sub tipar).
68. Colecție particulară din Tulcea. Moneda a fost identificată de colegul E. Oberländer Târnoveanu căruia îi mulțumim și pe această cale.
69. Institutul de Arheologie București (inv. 609), cf. Gh. Poenaru-Bordea M. Popcea și R. Ocheanu, *Circulația monedelor bizantine în Dobrogea de la Anastasius la Alexios I (498-1095)*, Mulțumim din nou dr. Poenaru-Bordea pentru bunăvoința cu care ne-a pus la dispoziție monedele aflate la Institutul de Arheologie.
70. *DD*, III, p. 326.
71. *ibidem*.
72. *ibidem*, p. 272-280; *Dinogetia I*, p. 230-244.
73. E. Oberländer Târnoveanu, *op. cit.*
74. Pînă acum se cunoștea o singură monedă din secolul al XIII-lea, respectiv o piesă de la Ioan III Comnen Ducas, cf. Octavian Iliescu, *Sur les monnaies byzantines coupées découvertes en Roumanie*, Actes du XIV-e Congrès International des Études Byzantines, Bucarest, 6-12 septembre 1971, III, p. 194.
75. Octavian Iliescu, *L'hyperpère byzantine au Bas-Danube du XI-e au XV-e siècle*, RESEE, VII, 1969, 1, p. 117.